

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. Поняття прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.....	9
Розділ 2. Становлення та розвиток конституційно-правового статусу прав і свобод людини і громадянина	23
Розділ 3. Джерела права в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.....	45
Розділ 4. Правоохоронні органи в сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина	72
Розділ 5. Державні правоохоронні органи як суб'єкт правового захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина	102
Розділ 6. Недержавні правоохоронні органи як суб'єкт правового захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.....	122
Розділ 7. Правоохоронна діяльність та шляхи вдосконалення правового захисту прав, свобод людини і громадянина	141
Розділ 8. Поняття механізмів реалізації та захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності.....	156
Розділ 9. Правові засоби захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності	174
Розділ 10. Актуальні питання механізму реалізації захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності	197
ПІСЛЯМОВА	224
ДОДАТКИ	234

Передмова

Уявлення про людську свободу, гідність, особисту незалежність, суспільну справедливість, з яких згодом виросла концепція прав людини, існували, очевидно, протягом усієї історії людства. Ймовірно, люди розмірковували про справедливість і свободу завжди. Історія не один раз доводила, що зневаження прав людини, нехтування ними стали причиною багатьох непорозумінь у минулому.

Важливою складовою частиною загальної концепції реформи є її людино-центристський аспект. Мається на увазі створення належних умов для реалізації людських потреб у соціальній, економічній, побутовій сферах. При наблизенні влади на місця, розмежуванні повноважень та відповідальності органів публічного адміністрування не слід забувати про проблеми, пов'язані з особистим життям. На продовження демократичного курсу спрямована загальнодержавна програма «Стратегія реформ – 2020», яка включає реформування державних інституцій, у тому числі й тих, які відповідають за подальше впровадження демократичного (соціального) управління та наблизення українського суспільства до європейських стандартів.

Кожна сфера людської діяльності має здобутки, які можна назвати найважливішими досягненнями людства. Одним із найцінніших надбань цивілізації вважають демократію та права людини. Вони є не тільки одними з фундаментальних понять державознавства, політичних наук та юриспруденції, а й світоглядними категоріями, від розуміння яких залежить модель побудови держави та інститутів громадянського суспільства.

Серед основних проблем розвитку суспільства на сьогоднішній день, безумовно, є проблема безпеки (захищеності) особи. Визнання та забезпечення прав людини і громадянина – найголовніше для нашої держави. Побудувати правову державу без забезпечення належних умов, гарантій розвитку особи неможливо.

Дослідження проблем забезпечення прав, свобод у правоохоронній діяльності пов'язується не лише з аналізом її сутності, змісту та природи, а й належить до тих питань, які потребують переосмислення відповідно до змін пріоритетів у розвитку суспільства. Це пояснює актуальність аналізу ролі правоохоронних органів у забезпеченні, гарантуванні та охороні прав і свобод людини, що на конституційному рівні визначені як вища соціальна цінність.

Правоохоронні органи, з одного боку, покликані виконувати вимоги законів, що закріплюють права та свободи людини, а з другого – вони наділені відповідними розпорядчими повноваженнями, у тому числі й правом розробляти і приймати підзаконні акти нормативного характеру, націлені на регулювання «технологій» реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян. У сучасних умовах становлення української держави, коли відбувається посилення соціальної функції органів внутрішніх справ, суттєво зростає їх значення не лише як засобу захисту прав та свобод, а також їх забезпечення. При цьому цей процес здійснюється як у правозастосовній діяльності, так і нормотворчій, що є невід'ємною частиною системи правового регулювання

Питання забезпечення прав, свобод людини і громадянина є предметом дослідження сучасних вітчизняних вчених. Особливо актуальними є ідеї, викладені у працях В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, В.М. Бесчастного, О.В. Зайчука, А.П. Зайця, С.Д. Гусарєва, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, М.І. Козюбри, Р.А. Калюжного, В.І. Курили, Н.М. Оніщенко, П.В. Онопенка, В.Ф. Погорілка, В.П. Петрова, П.М. Рабіновича, Ю.С. Шемшученка та ін.

Разом із тим, не зважаючи на багатоманітність наукових ідей стосовно правоохоронної діяльності, її завдань, структури та функцій в якості окремого предмета дослідження питання природи, сутності правоохоронної діяльності; її концептуальних основ; забезпечення прав людини в нормотворчій діяльності

відомчого правоохоронного характеру аналізується та узагальнюється на комплексному рівні у цій роботі як одній із перших.

Права людини невіддільні від соціальної діяльності людей, від їхніх суспільних відносин, способів буття індивіда. Права людини органічно уплетені в суспільні відносини, вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх учинків і діяльності, запобігання протиріч, протиборства, конфліктів. За своєю природою вони нормативно формулюють ті умови й способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави. Такі права, як право на життя, на гідність, недоторканність особи, свободу совісті, думок, переконань, автономію особистого життя, право на участь у політичних процесах тощо є необхідними умовами впорядкування життя людини в цивілізованому суспільстві й повинні бути беззастережно визнані та охоронювані державою.

Взаємозв'язки держави й особистості вимагають чіткої урегульованості та упорядкованості. Це обумовлено особливою важливістю такого роду відносин для підтримки існуючого ладу, для його нормального функціонування. Права й обов'язки фіксують складну систему взаємозв'язків держави та особистості, засновану на демократичних принципах. Ці взаємозв'язки та відносини формуються в результаті дії об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, які обумовлюють обсяг і характер прав і обов'язків громадян. Юридичні права й обов'язки визначають найважливіші параметри поведінки індивіда в структурі суспільних зв'язків суспільства.

Формування в Україні системи нормативно-юридичного закріплення та захисту прав, свобод людини й громадянина – одне з найважливіших досягнень на шляху перетворення суспільства. Це переконливий доказ того, що наша країна йде по шляху демократії й гуманізму, буде правову державу. Багато чого зроблено в сфері політичних прав і свобод, особливо в створенні передумов для розвитку багатопартійності, гласності, інформації, діяльності громадських організацій.

Виходячи з цього, головною метою монографії є узагальнення та висвітлення з наукових позицій концептуальних основ, законодавчих підвалин, порядку здійснення правозахисної діяльності правоохоронних органів України у сфері забезпечення та охорони прав, свобод громадян. Для досягнення цієї мети автори ставлять та вирішують такі **завдання**:

- дослідити генезис становлення й розвитку прав, свобод громадянина;
- висвітлити сучасне розуміння джерел права в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;
- розкрити основні напрями реформування правової системи, побудови та принципів діяльності правоохоронних органів;
- проаналізувати головні чинники забезпечення та реалізації у повному обсязі прав, свобод, які юридично зафіксовані в Конституції та інших нормативних актах України;
- з'ясувати поняття механізму захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності;
- здійснити аналіз правових засобів захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності;
- визначити актуальні питання механізму реалізації захисту прав, свобод людини і громадянина в правоохоронній діяльності.

При підготовці монографії авторський колектив прагнув не тільки порушувати загальні теоретичні проблеми, а й аналізувати реальні політичні, правові, моральні ситуації, що складаються в Україні й утрудняють процеси розвитку та забезпечення прав людини, формування правової, соціальної держави. Права людини повинні знайти провідне місце одночасно і у політико-правових доктринах, і в практиці сучасної України. Наше суспільство стане вільним, демократичним, гуманним та моральним тільки тоді, коли буде реально втілено в життя конституційний принцип, зафіксований у ст. 3 Конституції України 1996 р.: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають

зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Сподіваємося, що робота буде цікавою для громадських організацій з охорони правопорядку, державних правоохоронних структур, студентів, слухачів, ад'юнктів і аспірантів юридичних навчальних закладів, викладачів юридичних вузів та широкого загалу читачів, адже немає такої людини, для якої байдужими були б питання власного захисту прав, свобод та законних інтересів.

Розділ 1.

Поняття прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина

З розвитком людства на перший план функціонування публічних інституцій, безперечно, виходить проблема захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, які визначаються базовою цінністю демократичної і правової держави. Більшість цивілізованих спільнот об'єднують зусилля з метою створення ефективних механізмів забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Питання захисту прав людини і основоположних свобод стали предметом регулювання багатьох універсальних договорів планетарного масштабу, розроблених в рамках Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Міжнародної Організації Праці, Європейського суду з прав людини, інших міжнародних інституцій.

Проблема забезпечення прав, свобод людини і громадянина органами влади (публічної адміністрації), правового регулювання як здійснюваного суспільством за допомогою сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичного закріплення, охорони і розвитку завжди була у центрі уваги вітчизняних фахівців у галузі права.

Слід підтримати роздуми О.Ф. Андрійко, що сучасний стан суспільства та його подальший розвиток потребують удосконалення правових механізмів утвердження та забезпечення реалізації прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод людини та їх гарантії визначають гуманістичний вимір розвитку Української держави і громадянського суспільства, їх потенціальні та реальні перспективи щодо подальшого розвитку на шляху до утвердження демократії¹.

¹ Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць / за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О.Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. С. 12.

Одним із показників участі держави в процесі забезпечення прав людини виступають інституту влади, практика діяльності публічних органів влади та відображення в них міжнародних стандартів прав людини. Не останнє місце в даному переліку посідають питання функціонування правоохоронних органів у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів громадян України в процесі здійснення правоохоронної діяльності. В свою чергу, питання прав, свобод та законних інтересів громадян України є складовою загальної проблематики права і свободи людини.

Говорячи про права людини, слід зазначити, що за основу береться фундаментальне положення, згідно з яким людина є вищим щаблем розвитку живих організмів на Землі, тобто вона є біологічним створінням та водночас суспільством сформованою особистістю. Як біологічне створіння, людина має тіло, в якому функціонує біологічний організм. У наукових працях зазначається, що «... людина народжується як організм, формується як особа». Слід підтримати М.В. Ковалю, що як біологічне створіння людини має тіло, в якому функціонує біологічний організм. Разом із тим вона є як суспільно сформована особистість, тобто має духовну цінність, їй притаманна творча індивідуальність, вона є суб'єктом суспільно-історичної діяльності та культури, а також має й інші властивості, що їх сповідує соціум².

Згідно зі ст. 8 Конституції України в основу сучасної правоохоронної системи нашої країни покладено принцип верховенства права, що означає підпорядкування діяльності суб'єктів державної влади потребам реалізації та захисту прав людини, її пріоритетність перед іншими демократичними цінностями правової держави. Правовий режим взаємовідносин органів пу-

² Коваль М.В. Права людини як базова підстава формування галузі юридичної науки та галузі юридичних знань. Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць / за заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О.Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 199 с. С. 93.